

УДК 342.9

DOI [https://doi.org/10.32782/galician\\_studies/law-2025-10-8](https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2025-10-8)**Боровик Людмила Андріївна**

кандидат педагогічних наук, доцент,

член-кореспондент Міжнародної кадрової академії,

доцент кафедри кримінально-правових та адміністративно-правових дисциплін

Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука

ORCID ID: 0000-0002-8997-0577

## РЕГІОНАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЖУРНАЛІСТІВ, СФОРМОВАНИЙ У МЕЖАХ РАДИ ЄВРОПИ

У статті, на основі аналізу зарубіжної літератури та правозастосовної практики, наголошено, що регіональний механізм захисту прав журналістів, сформований у межах Ради Європи, є найбільш розвинутою та ефективною міжнародною системою забезпечення свободи журналістської діяльності. Його основу становлять Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та практика Європейського суду з прав людини, які перебувають у нерозривному взаємозв'язку. Зазначено, що дослідження судової практики дозволяє дійти висновку, що ЄСПЛ виходить із пріоритетності права суспільства на отримання інформації над прагненням держави обмежити поширення суспільно значущих відомостей, якщо таке обмеження не обґрунтоване переконливими та достатніми підставами. Таким чином будь-які форми попередньої цензури, кримінального переслідування або інших обмежень професійної діяльності журналістів підлягають особливо суворій перевірці на відповідність вимогам статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

**Ключові слова:** регіональні механізми, захист прав, журналісти, Рада Європи, рішення ЄСПЛ.

### **Borovyk L. A. Regional mechanisms for the protection of journalists' rights, formed within the Council of Europe**

The article, based on the analysis of foreign literature and law enforcement practice, emphasizes that the regional mechanism for the protection of journalists' rights, formed within the Council of Europe, is the most developed and effective international system for ensuring freedom of journalistic activity. It is based on the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the case law of the European Court of Human Rights, which are inextricably linked. It is noted that the study of case law allows us to conclude that the ECHR proceeds from the priority of the right of society to receive information over the desire of the state to limit the dissemination of socially significant information, if such a restriction is not justified by convincing and sufficient grounds. Thus, any forms of prior censorship, criminal prosecution, or other restrictions on the professional activities of journalists are subject to particularly rigorous scrutiny for compliance with the requirements of Article 10 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

**Key words:** regional mechanisms, protection of rights, journalists, Council of Europe, ECHR decisions.

**Постановка проблеми.** У сучасних умовах розвитку демократичного суспільства особливого значення набуває функціонування ефективних регіональних механізмів, спрямованих на забезпечення та захист прав журналістів. Вони доповнюють універсальну систему міжнародного захисту прав людини, враховуючи особливості правового простору окремих регіонів і забезпечуючи більш дієві інструменти контролю за дотриманням державами міжнародних зобов'язань. Найбільш розвинутою серед таких систем є механізм Ради Європи, який справив суттєвий вплив на формування сучасних стандартів свободи вираження поглядів, свободи засобів масової інформації та гарантій професійної діяльності журналістів.

**Стан дослідження.** Окремі проблемні питання, присвячені захисту прав журналістів, у своїх наукових працях розглядали: К. М. Буряк, А. В. Боровик, О. С. Демчук, О. Ю. Дрозд, Ю. І. Пухір, О. О. Хорватова, К. В. Шустрова, К. В. Шурупова та багато інших. Втім, незважаючи на значний теоретичний доробок, в науковій літературі фактично неопрацьованим є питання характеристики регіональних механізмів захисту прав журналістів, які сформовані у межах Ради Європи.

**Саме тому метою статті є:** охарактеризувати регіональні механізми захисту прав журналістів, сформовані у межах Ради Європи.

**Виклад основного матеріалу.** Починаючи наукове дослідження відзначимо, що Рада Європи є провідною регіональною міжнародною організацією у сфері захисту прав людини, яка сформувала найбільш розвинену та ефективну систему гарантування основоположних прав і свобод у Європі. Її значення визначається не лише нормотворчою діяльністю, а й наявністю дієвого механізму міжнародного контролю за виконанням державами взятих на себе зобов'язань. По-перше, саме в межах Ради Європи було розроблено та прийнято Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, яка стала основним регіональним міжнародно-правовим актом у сфері захисту прав людини. По-друге, ключовою особливістю системи Ради Європи є функціонування Європейського суду з прав людини, юрисдикція якого поширюється на всі держави – учасниці Конвенції. По-третє, діяльність Ради Європи сприяє уніфікації європейських стандартів у сфері прав людини. Практика ЄСПЛ формує єдині підходи до тлумачення положень Конвенції, які враховуються національними судами та законодавцями, забезпечуючи гармонізацію правових систем держав-членів. А відтак, далі розглянемо яку роль відіграють Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та практика Європейського суду з прав людини в контексті забезпечення та захисту прав журналістів.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод є основним міжнародним договором Ради Європи, який встановлює обов'язкові стандарти захисту прав і свобод людини. Відповідно до статті 1 Конвенції держави-учасниці зобов'язуються забезпечувати кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені Конвенцією. До них належать, зокрема, право на життя (ст. 2), заборона катувань і нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання (ст. 3), право на свободу та особисту недоторканність (ст. 5), право на справедливий судовий розгляд (ст. 6), право на повагу до приватного і сімейного життя (ст. 8), свобода думки, совісті та релігії (ст. 9), свобода вираження поглядів (ст. 10), свобода мирних зібрань та об'єднань (ст. 11), право на ефективний засіб юридичного захисту (ст. 13) і заборона дискримінації при користуванні правами, гарантованими Конвенцією (ст. 14). Протоколи до Конвенції розширюють перелік гарантованих прав, закріплюючи, зокрема, право мирно володіти своїм майном, право на освіту, право на вільні вибори, загальну заборону дискримінації та заборону смертної кари. Важливою особливістю Конвенції є створення механізму міжнародного контролю за її виконанням через Європейський суд з прав людини, до якого особа може звернутися після вичерпання національних засобів правового захисту. Таким чином, Конвенція не лише визначає перелік основоположних прав і свобод, а й забезпечує ефективний міжнародний механізм їх захисту, що робить її одним із ключових інструментів гарантування прав людини [1]. С. Б. Цебенко слушно зазначає, що Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод (ЄКПЛ) є основним документом Ради Європи, в якому містяться мінімальні стандарти в сфері дотримання прав людини, які держави-учасниці цієї регіональної міжнародної організації зобов'язані виконувати. Особливістю міжнародних договорів є те, що держави самостійно беруть на себе такі зобов'язання, а міжнародна організація здійснює моніторинг та встановлює механізми захисту прав людини. Проте держава також має визнати юрисдикцію міжнародних органів на своїй території і зобов'язатись виконувати їх рішення. У разі невиконання взятих на себе зобов'язань є механізм притягнення держави-учасниці до відповідальності, наслідком якого може бути виключення з Ради Європи [2].

Саме Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод закладає правову основу діяльності Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Розділ II Конвенції («Європейський суд з прав людини», статті 19–51) визначає його статус, склад, компетенцію, порядок розгляду справ та юридичну силу його рішень. Зокрема: стаття 19 передбачає створення Європейського суду з прав людини «для забезпечення дотримання Високими Договірними Сторонами їхніх зобов'язань за Конвенцією та протоколами до неї»; стаття 32 визначає юрисдикцію Суду щодо тлумачення і застосування Конвенції та протоколів; стаття 34 закріплює право фізичних осіб, неурядових організацій та груп осіб подавати індивідуальні заяви до ЄСПЛ; стаття 46 встановлює обов'язковість виконання державами остаточних рішень Суду [2].

Європейський суд з прав людини, що розташований у місті Страсбург (Франція), функціонує з 1959 року. Його було створено відповідно до Європейської конвенції з прав людини 1950 року (ЄКПЛ) державами – членами Ради Європи як механізм забезпечення дотримання державами прав людини. Усі держави – члени Ради Європи зобов'язані бути сторонами Європейської конвенції з прав людини, а отже, підпадають під юрисдикцію Європейського суду з прав людини. Кожна держава-член має обов'язок забезпечити кожній особі, яка перебуває під її юрисдикцією, користування правами,

гарантованими ЄКПЛ. Після прийняття Лісабонського договору очікується, що Європейський Союз (ЄС) також стане стороною Європейської конвенції з прав людини і в майбутньому підпадатиме під юрисдикцію Суду. Починаючи з 1998 року будь-яка фізична особа, група осіб або неурядова організація, які вважають себе жертвами порушення державою – учасницею Конвенції своїх прав, гарантованих ЄКПЛ, і які вичерпали всі національні засоби правового захисту, можуть за певних умов безпосередньо звернутися до Європейського суду з прав людини [3].

Приблизно 800 мільйонів осіб, які проживають у 47 державах - членах Ради Європи, мають право безпосереднього звернення до Суду. Крім того, заяви можуть подаватися і однією державою проти іншої. За понад пів століття своєї діяльності Суд ухвалив більш як 12 000 рішень. Понад у 80 відсотках своїх рішень Суд встановив порушення Європейської конвенції з прав людини. Більше половини таких рішень було винесено щодо чотирьох держав: Італії, Туреччини, Франції та Росії. Рішення Суду є обов'язковими для держав, яких вони стосуються. Виконання рішень Європейського суду з прав людини зумовило внесення змін до законодавства та правозастосовної практики у багатьох сферах не лише в державі-відповідачі, а й в інших європейських країнах. Крім того, практика Суду справила вплив на розвиток законодавства та юридичної практики й в інших регіонах світу. Судді обираються Парламентською асамблеєю Ради Європи. На момент підготовки цього документа вони обиралися строком на шість років із можливістю повторного обрання, однак передбачалося запровадження дев'ятирічного строку повноважень без права переобрання. Судді здійснюють свої повноваження незалежно, не представляючи інтереси будь-якої держави [3].

Отже, Європейський суд з прав людини є не лише органом міжнародного контролю за дотриманням положень Конвенції, а й ключовим суб'єктом формування європейських стандартів захисту прав людини. Його практика конкретизує зміст гарантованих прав і свобод, визначає межі допустимого втручання держави та забезпечує їх однакове застосування у державах-учасниках. Особливе значення діяльність ЄСПЛ має для захисту журналістів, оскільки саме у своїх рішеннях Суд сформував основні стандарти реалізації свободи вираження поглядів, захисту журналістської діяльності, професійних джерел інформації та права суспільства на отримання інформації. З огляду на це, для повного розкриття ролі ЄСПЛ у сфері захисту прав журналістів доцільно звернутися до аналізу його судової практики, адже саме вона демонструє практичне застосування положень Конвенції та розвиток міжнародних стандартів захисту свободи слова і журналістської діяльності.

Рішення ЄСПЛ у справі *Jersild v. Denmark* (1994) є прецедентом щодо визначення меж свободи журналістської діяльності при висвітленні суспільно значущих проблем, пов'язаних із мовою ненависті та дискримінацією. У цій справі Суд сформував принциповий підхід, відповідно до якого журналіст не може автоматично нести відповідальність за поширення висловлювань третіх осіб, якщо його діяльність була спрямована не на популяризацію таких поглядів, а на інформування суспільства про існування небезпечного соціального явища. Аналізуючи обставини справи, ЄСПЛ виходив із того, що журналіст підготував телевізійний репортаж, присвячений діяльності молодіжного угруповання, члени якого відкрито висловлювали расистські та ксенофобські погляди. Незважаючи на те, що національні суди Данії визнали журналіста винним у пособництві поширенню расистських висловлювань, ЄСПЛ звернув увагу на загальний зміст і мету телепрограми. Суд встановив, що журналіст не підтримував висловлені ідеї, а прагнув дослідити причини виникнення расизму, показати соціальне середовище, у якому формувалися такі погляди, та сприяти суспільній дискусії щодо цієї проблеми. Саме тому оцінці підлягали не окремі цитати, а інформаційний матеріал у цілому [4].

Особливого значення у цьому рішенні набув підхід Суду до визначення ролі журналіста у демократичному суспільстві. ЄСПЛ наголосив, що засоби масової інформації виконують функцію «суспільного сторожа» (public watchdog), а тому мають право повідомляти інформацію навіть тоді, коли вона є шокуючою, образливою або викликає негативну реакцію. Інакше суспільство було б позбавлене можливості отримувати об'єктивну інформацію про реальні прояви расизму, екстремізму чи інших небезпечних явищ. Суд підкреслив, що свобода вираження поглядів охоплює не лише зміст інформації, а й форму її подання, а вибір журналістських методів висвітлення подій належить насамперед самим журналістам, а не державним органам чи судам. Важливим висновком ЄСПЛ стало твердження про те, що притягнення журналіста до кримінальної відповідальності лише за те, що він поширив у рамках інтерв'ю висловлювання інших осіб, може суттєво обмежити здатність преси висвітлювати питання, які становлять значний суспільний інтерес. Така практика створює стримувальний ефект (chilling effect), коли журналісти утримуватимуться від підготовки

матеріалів про радикальні рухи, дискримінацію чи екстремізм через ризик власного кримінального переслідування. Саме тому Суд наголосив, що покарання журналіста за поширення висловлювань інших осіб під час інтерв'ю можливе лише за наявності виняткових обставин [4]. Отже, значення рішення *Jersild v. Denmark* для практики захисту прав журналістів полягає у формуванні стандарту, відповідно до якого свобода журналістської діяльності охоплює право висвітлювати навіть найбільш гострі суспільні проблеми, включаючи прояви расизму та мови ненависті, за умови, що журналіст не отожднює себе з такими поглядами та не має на меті їх популяризацію. Суд фактично закріпив принцип контекстуальної оцінки журналістського матеріалу, згідно з яким визначальне значення мають загальна мета публікації, її інформаційна цінність, спосіб подання матеріалу, поведінка журналіста під час інтерв'ю та сприйняття сюжету в цілому, а не ізольований аналіз окремих цитат. Саме цей підхід сьогодні є одним із базових стандартів ЄСПЛ у справах щодо захисту свободи слова та професійної діяльності журналістів.

Рішення ЄСПЛ у справі *Observer and Guardian v. the United Kingdom* (1991) є одним із фундаментальних прецедентів у практиці захисту прав журналістів, оскільки визначило критерії допустимості попередніх обмежень (prior restraints) щодо діяльності засобів масової інформації та сформувало сучасний підхід до співвідношення свободи преси і державних інтересів, насамперед національної безпеки. Суд визнав, що хоча попередні судові заборони можуть бути сумісними зі статтею 10 Конвенції, вони становлять одну з найбільш небезпечних форм втручання у свободу вираження поглядів і тому підлягають особливо суворому контролю [5]. Аналізуючи обставини справи, ЄСПЛ виходив із того, що британські газети *The Observer* та *The Guardian* були обмежені судовими заборонами у публікації матеріалів, пов'язаних із книгою *Spycatcher*, автором якої був колишній співробітник британської служби безпеки MI5. Держава обґрунтовувала необхідність таких обмежень захистом національної безпеки, конфіденційної інформації та авторитету правосуддя. Проте під час розгляду справи Суд звернув увагу на те, що після опублікування книги у США та її широкого міжнародного розповсюдження інформація фактично стала загальнодоступною. За таких умов подальше збереження судових заборон уже не могло ефективно досягти заявленої мети, а тому перестало відповідати критерію необхідності у демократичному суспільстві. Особливе значення для захисту прав журналістів має сформульований Судом принцип щодо ролі преси у демократичному суспільстві [5]. ЄСПЛ наголосив, що свобода вираження поглядів становить одну з основ демократичного ладу, а преса виконує функцію «суспільного сторожа» (public watchdog), забезпечуючи громадськість інформацією з питань, які становлять значний суспільний інтерес. При цьому право суспільства отримувати інформацію є невід'ємною складовою свободи вираження поглядів. Саме тому будь-які обмеження журналістської діяльності повинні тлумачитися вузько, а їх необхідність має бути переконливо доведена державою. Водночас Суд визнав, що на початковому етапі спору тимчасові судові заборони могли бути виправданими. На момент їх запровадження книга ще не була опублікована, а держава мала обґрунтовані підстави вважати, що її поширення може завдати шкоди національній безпеці та позбавити судовий розгляд практичного сенсу. Таким чином, ЄСПЛ підтвердив, що тимчасові обмеження можуть відповідати статті 10 Конвенції, якщо вони переслідують легітимну мету, є пропорційними та необхідними для забезпечення справедливості судового розгляду або захисту інших важливих суспільних інтересів [5].

Отже, рішення *Observer and Guardian v. the United Kingdom* має фундаментальне значення для практики захисту прав журналістів, оскільки закріпило стандарт, відповідно до якого держава може обмежувати свободу преси лише за наявності переконливо доведених підстав, а будь-які попередні заборони на публікацію інформації підлягають особливо суворому контролю з боку суду. Крім того, ЄСПЛ сформував принцип динамічної оцінки пропорційності втручання: навіть якщо обмеження були законними на момент їх запровадження, вони можуть втратити свою легітимність у разі зміни фактичних обставин, зокрема коли інформація вже стала загальнодоступною і подальше її приховування не здатне досягти заявленої державою мети.

**Висновки.** Отже, проведене дослідження дає підстави стверджувати, що регіональний механізм захисту прав журналістів, сформований у межах Ради Європи, є найбільш розвиненою та ефективною міжнародною системою забезпечення свободи журналістської діяльності. Його основу становлять Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та практика Європейського суду з прав людини, які перебувають у нерозривному взаємозв'язку. Зокрема, Конвенція закріплює загальні стандарти захисту свободи вираження поглядів, тоді як ЄСПЛ шляхом офіційного тлумачення її положень



конкретизує їх зміст, визначає критерії допустимого втручання держави та формує обов'язкові для держав-учасниць правові стандарти у сфері захисту журналістської діяльності.

Дослідження судової практики дозволяє дійти висновку, що ЄСПЛ виходить із пріоритетності права суспільства на отримання інформації над прагненням держави обмежити поширення суспільно значущих відомостей, якщо таке обмеження не обґрунтоване переконливими та достатніми підставами. При цьому Суд розглядає журналістів як «суспільних сторожів», діяльність яких забезпечує демократичний контроль за функціонуванням органів державної влади, сприяє відкритості публічного управління та формуванню суспільної дискусії з питань, що становлять публічний інтерес. Саме тому будь-які форми попередньої цензури, кримінального переслідування або інших обмежень професійної діяльності журналістів підлягають особливо суворій перевірці на відповідність вимогам статті 10 Конвенції.

### Література

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ, Протокол від 04.11.1950 URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_004#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text)
2. Цебенко С. Б. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод і протоколи до неї. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 8. С. 596-598. URL: [https://lsey.org.ua/8\\_2022/135.pdf](https://lsey.org.ua/8_2022/135.pdf)
3. What is the European Court of Human Rights? / URL: <https://www.amnesty.org/es/wp-content/uploads/2021/07/ior610032010en.pdf>
4. Case of Jersild v. Denmark (Application no. 15890/89) : Judgment of the European Court of Human Rights (Grand Chamber) of 23 September 1994. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57891>
5. Case of Observer and Guardian v. the United Kingdom (Application no. 13585/88) : Judgment of the European Court of Human Rights of 26 November 1991. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57705>

### References

1. Konventsiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod (z protokolamy) (Ievropeiska konventsiia z prav liudyny). Rada Yevropy; Konventsiia, Mizhnarodnyi dokument, Protokol vid 04.11.1950. [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (with Protocols) (European Convention on Human Rights). Council of Europe; Convention, International Instrument, Protocol of 04.11.1950]. Retrieved from [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_004#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text) [in Ukrainian].
2. Tsebenko S. B. (2022). Konventsiia pro zakhyst prav liudynyta osnovopolozhnykh svobod i protokoly do nei [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the Protocols thereto]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal – Legal Scientific Electronic Journal*, 8, 596–598. Retrieved from [https://lsey.org.ua/8\\_2022/135.pdf](https://lsey.org.ua/8_2022/135.pdf) [in Ukrainian].
3. What is the European Court of Human Rights? / Retrieved from <https://www.amnesty.org/es/wp-content/uploads/2021/07/ior610032010en.pdf> [in English].
4. Case of Jersild v. Denmark (Application no. 15890/89) : Judgment of the European Court of Human Rights (Grand Chamber) of 23 September 1994. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57891> [in English].
5. Case of Observer and Guardian v. the United Kingdom (Application no. 13585/88) : Judgment of the European Court of Human Rights of 26 November 1991. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57705> [in English].

Дата надходження статті: 08.07.2025

Дата прийняття статті: 30.07.2025

Опубліковано: 23.09.2025